

דף קריאה

הפשיטה הגדולה — כרך ב'

המסע למצרים (1798-1801)

רומן היסטורי מאת רוברט קזנובס

1. פרטי הספר

כותרת: הפשיטה הגדולה — רומן היסטורי בארבעה כרכים; כרך ב': «1798-1801 – המסע למצרים»

מחבר: רוברט קזנובס

ז'אנר: רומן היסטורי בעל כוונה תיעודית וביקורתית, המבוסס על מחקר אמיתי

מהדורה: מהדורה שלישית מתוקנת ומוגהת; הפקדה חוקית אפריל 2026; גרסה דיגיטלית ומודפסת

ISBN: 978-2-488999-76-2

מבנה: הערת פתיחה, ולאחריה ארבעה פרקים גדולים המחולקים לעשרים ושמונה סעיפים ממוספרים

תקופה: ממאי 1798 (ההפלגה מטולון) ועד סתיו 1801 (החזרה לצרפת), עם קודה המגיעה עד פרסום «תיאור מצרים» (1809-1829)

מקומות עיקריים: טולון, מלטה, אלכסנדריה, קהיר, גיזה, סקארה, דנדרה, תבאי, עמק המלכים, אסואן, פילה, רשיד, פריז

סדרה: ממשיך את כרך א' («הולדת השיטה»); משתלב ביצירת המחבר העוסקת בביזת יצירות אמנות (החדר הגנוב, הצוואה הייתה מזויפת, ביזה)

עטיפה: העתק של אבן רשיד השמור במוזיאון שמפוליון בוויף (איזור), צילום מ-17 ביולי 2022 (ז'וליאן פייטר)

אתר גלוי: www.international-restitutions.org

2. מבוא כללי

כרך ב' של «הפשיטה הגדולה» עוקב אחר המסע למצרים מנקודת מבטם של המלומדים, הציירים והמהנדסים שהפליגו עם בונפרטה. הוא אינו מספר את המערכה הצבאית לשמה — הקרבות מטופלים בכמה עמודים, כמעט בדרך של כרוניקה — אלא את מה שמתרחש בצילה: כיצד חבר «נציבים» ומדענים מתאר, מודד, מעתיק, קונה, נוטל ולבסוף אורז את מצרים העתיקה כדי להעבירה לפריז. החוט המנחה הוא שאלה שהרומן מסרב להכריע במילה אחת: היכן מסתיים האיסוף המלומד והיכן מתחילה הביזה?

הערת הפתיחה מציבה את הספר בסימן בדיון הנשען על מחקר: כל היצירות המוזכרות אכן הוחרמו בזמן הכיבושים הצרפתיים בין 1794 ל-1813, רוב הדמויות התקיימו, אך כמה דמויות, סצנות ודיאלוגים מדומיינים. הרומן מתקדם כך מאלכסנדריה עד פילה, ואחר כך מאבן רשיד עד כניעת 1801, שבה דורשים האנגלים בתורם את מה שהצרפתים סברו שהצילו. דנון, ז'ומאר, פורייה, ז'ופרואה סן-הילר וכמה דמויות מומצאות או דלות תיעוד, כמו המתורגמן חסן או הוואכיל של תעלת גיזה עבדאללה בן יוסף, נושאים בתורם את השאלה.

3. תקציר פרק אחר פרק

פרק א' — המזרח בנשק

מטולון למלטה. ב-19 במאי 1798 עוזבת הצי את טולון. על הסיפון נמצאים ברתולה, מונז', ז'ומאר, פורייה ודנון. ברתולה רואה ב«משלחת המדעית» «מבצע רכישה». מול ולטה מזהיר בונפרטה שמה שיילקח במצרים «אין לו בעלים חיים». ברתולה משיב לו בלחש שאין פירוש הדבר שאין לו בעלים. מלטה נכנעת ב-12 ביוני. דנון מונע את הורדת הקרואאג'ו, אך ציורי הכן נלקחים. הרומן קובע את כלליו כבר בתחילה: לוקחים את מה שאפשר לשאת, ומצדיקים אחר כך.

מאלכסנדריה לנילוס. ב-1 ביולי מאכזבת אלכסנדריה: זו עיירה קטנה של צריפים. ז'ומאר מודד את עמוד פומפיוס ודנון משרטט אותו משלוש זוויות. בונפרטה מורה לתרגם לערבית את כרוזו אל «עמי מצרים». הצבא חוצה אחר כך את המדבר ומגיע לנילוס רק לאחר ארבעה ימים. מאוחר יותר, בשוק של סקארה, איכרים מוכרים לחיילים פסלונים וקמענות. דנון קונה שבת. המתורגמן חסן מתרגם את דברי המוכר: זהו «קברו של אבי אבותינו». הוא מתרגם את המילים, אך לא את הטון.

קרב הפירמידות. ב-21 ביולי קורא בונפרטה לחייליו: «ארבעים מאות שנה מביטות בכם». המלומדים ממוקמים בלב ריבועי הרגלים. דנון מצייר את הקרב, ואחר כך את הפירמידות כשהמתים בחזית. מוראד ביי נסוג וקהיר נכבשת ב-24 ביולי. למחרת הקרב יורד ז'ומאר אל תוך הפירמידה ופוגש חייל צעיר הנושא חיפושית. הוא מבין שמעשה זה הוא מאותו סוג כמו נטילותיהם של המלומדים. רק המידה שונה.

קרב אבו קיר. ב-1 באוגוסט משמיד נלסון כמעט את כל הצי הצרפתי במפרץ אבו קיר. הצבא שבוי מעתה במצרים. בערב 14 באוגוסט בוחן דנון את האוספים המאוחדים בארמון חסן כאשיף. הוא מוצא שם עשרים ושלושה ארגזים ללא תווית, שאיש אינו יודע מה בתוכם. הוא רושם אותם ביומנו ואינו מספר לאיש. הוא מבין גם שהחזרה הפכה לא ודאית. מה שיחזור יהיה תלוי במה שיכול לנסוע.

המכון המצרי. ב-22 באוגוסט 1798 מייסד בונפרטה את המכון המצרי. מונז' הוא נשיאו ופותח את המושב הראשון: «באנו הנה כדי להבין, לא כדי לכבוש». ז'ומאר מודד עם דנון את שרידי ממפיס. זקן משרטט לו בעפר כיצד גררו את הפסלים הענקיים. ז'ופרואה סן-הילר מנתח דגי נילוס וכותב על כך לקוויה. ברתולה עושה את מאזן חמשת חודשי העבודה.

מרד קהיר. ב-21 באוקטובר 1798 קמה קהיר. התותחנים מפגיזים את השכונות המורדות והדיכוי נמשך שלושה ימים. המלומדים נשארים סגורים במכון וממשיכים בעבודתם. דנון יוצא לצייר למרות הסכנה. הוא רואה שני חיילים מרוקנים לעיניו את חנותה של אורגת. המספר כותב: «הצבא בזז כשם שהמכון אסף. המילה נבדלה. התנועה הייתה קרובה». מונז' אומר לבונפרטה שהכוח לא יספיק כדי למשול. בונפרטה משיב: «הכיבוש יספיק».

הספינקס והנקרופוליסים. בנובמבר מוביל דנון משלחת אל הספינקס ואחר כך אל סקארה, שם מודד ז'ומאר את פירמידת ג'וסר. ברתולה חוקר את שרפי המומיות ואת הנתרון של אגמי ואדי נטרון. מול איביסים מחונטים הזהים לאיביסים של ימינו מזכיר ז'ופרואה שקוויה רואה בכך הוכחה לקביעות המינים. למארק סבור להפך ששלושת אלפים שנה קצרות מדי מכדי לראות שינוי. ברתולה מסיק ששניהם לא יוכלו להוכיח זאת. על רסיס גרניט כותב דנון: «אנו לוקחים את מה שאנו מאמינים שהוא ידע». ואחר כך הוא מרים שבר.

הוויכוחים המדעיים. במושב ה-15 בדצמבר מגן מונז' על המדידה ופורייה על המשמעות. בונפרטה מכריע: צריך את שניהם. כל אחד מציג את עבודתו, ופורייה זוכר משפט: «ההעברה קודמת להבנה». במסדרון הוא שואל את דנון אם בכוונתו לקחת את החפצים. דנון משיב שיש דברים שצריכים לנסוע כדי להיראות. ברתולה מזהיר את בונפרטה שהעזיבה תהיה בחופזה ושרק מה שכבר בארגזים ילך. בונפרטה מכריז על צעדה אל מצרים העליונה: «דנון יפתח את הדרך».

פרק ב' — העלייה בנילוס

דנדרה. ב-25 בדצמבר 1798 יוצא טור דסה דרומה. בונפרטה נתן לדנון רשימה בת ארבעה עמודים וקבע את כלל ההתנהגות: «צרפת אינה בזויה. היא בוחרת, מתעדת ומשמרת. החיילים בוזזים». בדנדרה מצייר דנון את גלגל המזלות לאור נר. הקפטן קוטל סבור שהניתוק אפשרי אך ארוך מאוד: «אולי בעוד שלושים שנה». ז'ומאר מגלה את הרשימה שמחזיק הסמל-ראשון אובר. הוא מעריך שכבר נלקחו כעשרת אלפים חפצים. קוסטז סבור שהמספר מדויק. «זו לא סיבה», משיב ז'ומאר.

תבאי. ב-27 בינואר חונה המשלחת מול תבאי. בקרנק מבין ז'ומאר שציר המקדש מכון לזריחה בשיא החורף. פורייה מאשר שחישבו נכון. בלוקסור שואל דסה אם אפשר לקחת את האובליסקים. כל אחד שוקל מאתיים ושלושים טון והרעיון נדחה. דנון שומר לעצמו, מבלי להצהיר, פני אוזירים מברונזה מוזהבת. שומר זקן אומר לו שכל צבא «לוקח אבנים». בלילה מגלה ז'ומאר את מסחרו של חסן, שגובה עמלה מכל המכירות.

עמק המלכים. ב-30 בינואר מבצע ז'ומאר טריאנגולציה של עמק המלכים. ז'ולואה מבחין שהמדריכים, בהראותם את קבריהם למלומדים, מזרזים את השוד. בקבר אחד לוקח דנון פפירוס מספר המתים, ואחר כך פפירוס שני מידי חייל. הוא רושם: «לקחתי את הפפירוס לפני החייל». ז'ומאר כותב ביומנו שההבדל בין אוסף לביוז נעוץ ביעד, לא במעשה. מול פסלי ממנון הוא קובע שרק מה שאי אפשר לשאת שומר על משמעותו.

אסואן. ב-2 בפברואר עולה הטור לכיוון אסואן. ז'ולואה רואה חייל מהדק על פרדתו שק שמבצבצת ממנו תבליט. ב-12 בפברואר, בכום אומבו, מזהה המנתח ברויאן כלים כירורגיים על קירות המקדש. אך שני קצינים זוטרים מפרקים באלה לוח מקודש הקודשים. דסה מזכיר שאין נוגעים בדבר ללא פקודה בכתב, ואחר כך מודה שהכללים הללו אינם מספיקים. הלוח נעלם בלילה. ז'ולואה מעתיק כתובת שהוא יודע כי העתקו יישאר היחיד.

פילה. ב-17 בפברואר מגיעים דנון וז'ולואה לפילה בפלוקה. דנון יכול היה להתיר באופן חוקי פירוק של כמה גושים מביתן טריאנוס. הוא מוותר, לא מתוך היסוס, אלא משום שהוא מסרב להרוס את מה שנוגע בו. החזרה לקהיר נמשכת שבעה עשר יום. חיילים נלחמים על פסלון ופלאחים מרימים את סכרם רק תמורת שלושים וחמישה פיאסטר. באבידוס קונה דנון בחמישה פיאסטר שבר שנחתך זה עתה מהקיר. בקהיר בונפרטה כבר נסע לסוריה ואינו חוזר אלא ביוני.

אבן רשיד. ב-15 ביולי 1799 מגלה הסגן בושר ליד רשיד לוח של גרנדיויריט שחור המכוסה בשלוש כתבים. מרסל ורז' קוראים אותו: הטקסט היווני הוא צו לכבוד תלמי החמישי. מרסל עושה העתקי לחץ רבים ושולח חלק מהם לאירופה. ז'ומאר מבין שהאבן היא שיטה ולא

חפץ. ב-5 באוגוסט הוא משווה את האזכורים היווניים של «תלמי» לקרטושים ומשער שקרטוש הוא שם פרטי. קלבר מסכם: «מצאתם את המפתח למצרים העתיקה בטקסט על מסים».

משא ומתן, ניצחון ומותו של קלבר. ב-18 באוגוסט עוזב בונפרטה את מצרים בחשאי עם דנון, מונז' וברתולה. קלבר מקבל את הפיקוד. זימאר סופר תשעים ושישה ארגזים, מהם עשרים ושלושה עדיין ללא תווית. אמנת אל-עריש, שנחתמה ב-24 בינואר 1800, קובעת פינוי עם האוספים. אך במארס מסרב האדמירל קית' לאשרר אותה. קלבר מביס את העות'מאנים בהליופוליס ב-20 במארס. הוא נרצח ב-14 ביוני 1800. מנו יורש אותו.

פרק ג' — עידן המלומדים

המערכות האחרונות. מנו מקבל את הפיקוד ואינו משנה דבר בעבודות המכון. במושב יוני מגן זימאר, בן עשרים ושתיים, על המסמך מול האנדרטה. הוא מצהיר ש«התיאור» יהיה ניתן לנשיאה במקום שבו המקדשים אינם ניתנים לכך. ב-25 ביוני 1800 יוצאת משלחת לטאניס ולבובאסטיס. זיפראוה לוקח שש מומיות של חתולים. זילואה מחליק לתיקו ארון קבורה קטן מברונזה של חתול. בסתיו הוא מעתיק בשלושה ימים ספר תהילים שהנזירים הקופטים סירבו למכור.

משלחות המדבר. דבר מותו של דסה במרגנו, ב-14 ביוני 1800, מגיע לקהיר באוגוסט. זילואה שומר את סכין הכיס של הגנרל. בדלתה, בסאס ובבוטו, אין מה לקחת, כי הגושים בקירות בתי האיכרים. מנו רוצה להפנות את העבודות למצרים האסלאמית, ומוצא פשרה. בבוקר של מארס רואה זילואה חייל לוקח בחמש עשרה שניות איזיס מברונזה מגומחת בית קופטי. הוא יכול רק לצייר את הגומחה הריקה.

החקלאות וההשקיה. בחורף 1800-1801 מציג קונטה במכון את טכניקת ההשקיה המצריות. זילואה פוגש את עבדאללה בן יוסף, האחראי על תעלת גיזה זה שש עשרה שנה, ומביא שבעים ושני שקיקי סחף. קונטה מעיר: «אנו עושים באדמתם את מה שאנו עושים בפסליהם». זילואה משיב שאפשר לקחת סחף בלי לדלל שדה, אך הנילוס אינו מחזיר פסלים. עבדאללה אומר לו שהכתיבה אינה מחליפה אלף שנות נוהג. הוא מראה לו ארבעה גושים חרותים שנמצאו בעת ניקוי התעלה. זילואה מצייר אותם, ואחר כך נושא את הקטן שבהם.

הזמן מתהדק. ב-8 במארס 1801 נוחתים באבו קיר שישה עשר אלף בריטים. הוועדה מחליטה לשכפל הכול כדי להציל את עבודתה. מרסל מנהל פנקס של רכישותיו. זילואה מכין שרטוטי העתק. זימאר מעתיק מחדש את כל מדידותיו בתשעה ימים וזיפראוה מצייר את מיניו. בוויכוח המוסרי של אפריל מבחין זימאר בין שלושה סוגי חפצים, ובהם אלה שהוצאו מאתרים ארכאולוגיים: «החפצים האלה השתייכו למצרים. לקחנו אותם». זילואה מסיק שיפרסמו אחר כך כדי להצדיק את הלקיחה. ב-20 ביוני הוא סופר 2087 ציורים.

תבוסת קהיר. ב-27 ביוני 1801 מנהל בליאר משא ומתן על כניעת קהיר. סעיף אחד מתייחס ל«כתבי היד הערביים, לפסלים ולאוספים האחרים שנעשו עבור הרפובליקה». פורייה רואה בו עמימות מכוננת ומחפש את מה שאינו כלול בו. ב-30 ביוני מוכר הסוחר סולימאן אל-קבאני למרסל שבתים, חיפושיות וקמענות זהב, הרשומים ברשימתו האישית. זיפראוה מאיים לשרוף את אוספיו אם יחרמו. פורייה מסכם: «הם יקחו את המקורות. אנחנו נשמור את ההעתיקים». היציאה ב-2 ביולי.

הצעדה לאלכסנדריה. ב-2 ביולי עוזבים את קהיר שלושה עשר אלף חיילים, מאתיים אורחים והמלומדים. סיור עות'מאני דורש את הארגזים בשם מצרים והגנרל דאמה מרחיק אותו. עריק מליון נגלד. הוא אומר לזיפראוה שאינו רוצה לראות מה יקרה באלכסנדריה. סופת חול פורצת ב-7 ביולי, ולאחר מכן פוגשים פליטים קופטים. ב-13 ביולי רוצים שני קצינים בריטים לבדוק את המטען ודאמה מסרב. ב-14 מגיע הצבא לאלכסנדריה עם שישים ושלושה ארגזים.

פרק ד' — התמוטטות וחזרה

העתיקות הגדולות. ב-3 בספטמבר 1801 מתייצבים המילטון וקלארק כדי לקבל את האוספים. קלארק סופר שישים ושלושה ארגזים. ב-4 בספטמבר נרשמות בפנקס העתיקות הגדולות: אבן רשיד, ארון הקבורה של נקטנבו השני, פסל כהן הגדול של אמון ואגרוף ענק. פורייה אינו חולק על זכות זו. הוא מבקש רק שההיסטוריה תזכור שהוועדה גילתה את החלקים הללו. את מה שהצרפתים הטיחו בחייליהם, מטיחים בהם הבריטים.

האוספים שניצלו. המכשירים המדעיים מוכרים כרכוש אישי. ב-9 בספטמבר, כאשר קלארק מתקדם אל אוספיו של זיפראוה, מאיים זה להצית את ארגזיו. קלארק נסוג. המילטון מסכים שהוועדה תפרסם את ציוריה, בתנאי שיישלח עותק למוזיאון הבריטי. העתיקות הקטנות והמומיות מחולקות באופן שווה. מרסל שומר את העתקי הלחץ שלו. זילואה שומר את ציוריו, והמטבעות נשארים אצל המלומדים, פרט לחמש עשרה מטבעות לערך.

אתיקת הביזות. ב-18 בספטמבר בא המילטון לארוחת ערב לבדו ומודיע שארון הקבורה של נקטנבו יוצא למחרת. זילואה משיב שבעוד מאה שנה יצטרך מצרי לנסוע ללונדון כדי לראותו. זיפראוה מזכיר שלא מצרים הזמינה אותם. פורייה שואל מה יענה המוזיאון הבריטי אם מצרים תדרוש יום אחד את רכושיה. המילטון משיב: «אני אינני יכול לחייב את המאה הבאה».

ב-22 בספטמבר דורש הסוחר מחמוד אל-טוויל שמונה פסלונים שנגנבו כביכול ממנו. המילטון מסרב להחזירם. הפרוטוקול נחתם באותו ערב.

הפרידות. הימים האחרונים של ספטמבר מוקדשים לאריזה. זילואה מסיים את אינדקס 2087 ציוריו וארבעים ושניים הארגזים נאטמים. המילטון מוסר את כתבי המעבר. זילואה אומר לו: «אני מאחל לך להשתמש היטב במה שאתה לוקח». הם לא ייפגשו עוד לעולם. ב-1 באוקטובר נפרד זילואה משייח באלכסנדריה, ואז מתחילה העלייה לספינות. הוא שומר את צינורות הנחושת שלו בדרגשו.

ההפלגה. הים סוער בימים הראשונים. ז'ומאר מבחין שבסיסי הפירמידות הגדולות ארוכים מעט יותר ממזרח למערב מאשר מצפון לדרום. הוא מסיק שהבונים התחשבו בעקמומיות כדור הארץ. ההשערה הזאת מלהיבה אותו כפי שהיא מפחידה אותו, שכן היא מניחה ידע אבוד. פורייה קורע אחת עשרה פתיחות להקדמה לפני שהוא מתחיל בנילוס. השיררה עוצרת בוולטה, שם מונף הדגל הבריטי. צרפת מופיעה ב-16 באוקטובר.

החזרה לצרפת. ב-18 באוקטובר 1801 מגיעה השיררה לטולון, שלוש שנים וחמישה חודשים לאחר היציאה. ארבעים ושניים הארגזים מטופלים כמטען קמח. פורייה מנסח את הדוח הרשמי ומזכיר את האבדות רק בהערה בנספח. בפריז, ב-28 באוקטובר, אין מצעד ואין קבלת פנים. ב-10 בדצמבר הופך בונפרטה את «התיאור» לפרויקט מדינה. פורייה הוא העורך הראשי ודנון המנהל האמנותי. כשלושים חברי ועדה מתו במצרים.

העבודה מתחילה. שנה לאחר שובם מעתיק ז'ומאר את מדידותיו בחדרו הקר ברחוב קרואה-פובן. «תיאור מצרים» מתגלה ענק: 894 לוחות, כארבע מאות תחריטים ועשרים ושלושה כרכים שיצאו בין 1809 ל-1829. פורייה מוחק את המשפטים הליריים בכתבי דנון, והלה מחזירם. הם מניחים לשני הטונים לדור בכפיפה אחת. ב-31 בדצמבר 1802 מביט דנון בצינורות הנחושת שלו ומתחיל את הערך על קרנק. המספר מסכם: «הפסלים היו בלונדון. הידע היה בפריז».

4. דמויות עיקריות

דומיניק-ויוון דנון (צייר, לימים מנהל המוזיאונים)

המבט המרכזי בחצי הראשון של הרומן. הוא מצייר את המתים לפני האנדרטאות, מציל את הקרואאזי ממלטה ולוקח את הפפירוס מעמק המלכים. הוא עוזב את מצרים באוגוסט 1799 עם בונפרטה.

נפוליאון בונפרטה (המפקד העליון)

דמות רחוקה ומכריעה כאחת: הוא מוסר לדנון רשימה בת ארבעה עמודים ומנסח את «שלוש הרמות» של הלגיטימיות: מה שהוועדה מביאה עם טפסיה הולך ללובר, את מה שהחיילים נושאים בתרמיליהם הוא אינו יכול למנוע, ומה שהמלומדים מתעדים בפנקסיהם נשאר בצרפת בצורה אחרת. הוא עוזב את מצרים בחשאי ב-18 באוגוסט 1799.

גספר מונזי (מתמטיקאי)

נשיא המכון המצרי; מגן על המדידה מול המשמעות שפורייה דורש.

קלוד-לואי ברתולה (כימאי)

מכנה את המשלחת «מבצע רכישה»; חוקר שרפי חניטה, נטרון ושיווי משקל כימי.

ז'וזף פורייה (מתמטיקאי)

קול המשמעות והסינתזה; מארגן העתקה שיטתית של העבודות, מנסח את «ההעתקים הם השלל האמיתי» וכותב את ההקדמה ל«תיאור». מת ב-1830.

אדם-פרנסואה ז'ומאר (מהנדס-גיאוגרף)

מתבונן, מודד, מחשב; מגן על השערת הקרטושים ועל הגיאודזיה של האנדרטאות.

פרוספר זילואה (מהנדס)

מהנדס הוועדה וצייריה; מעתיק, מעתיק בשרטוט, וב-1801 מגן על הפנקסים מול קלארק.

אטיין ז'ופרואה סן-הילר (חוקר טבע)

מגן האוספים הזואולוגיים; איומו להצית את דגימותיו מול הבריטים הוא אחד מרגעי השיא של הרומן.

ז'אן-ז'וזף מרסל (מורחן)

מחבר העתקי הלחץ של אבן רשיד ושל פנקס בן 162 רישומים; שומר את העקבות כשהחפצים מוחזרים.

לואי דסה (גנרל)

כובש מצרים העליונה, נותן את הדחף למשלחת דרומה. מת במרגו.

ז'אן-בטיסט קלבר (גנרל)

יורשו של בונפרטה; נרצח בקהיר ב-14 ביוני 1800 בידי סולימאן אל-חלבי.

קוסטז (מהנדס)

בדנדרה הוא ממלא את טפסי הרכישה הרשמית תחת כיפת השמיים, מה שמבחין לדברי ז'ומאר בין איסוף לביזת החיילים.

ניקולא-ז'אק קונטה (מהנדס ומציא)

מציג במכון את ההידראוליקה המצרית ומנסח: «אנו עושים באדמתם את מה שאנו עושים בפסליהם». מת ב-1805.

חסן (מתורגמן)

מתורגמן מקהיר: הוא מתרגם, גובה עמלה על המכירות, ורואה מבלי יכולת לפעול. כמעט כל הדברים המצריים ברומן עוברים דרכו.

עבדאללה בן יוסף (ואכיל תעלת גיזה)

בעל ידע ההשקיה, הוא מזכיר שהכתיבה אינה מחליפה את הניסיון.

וויליאם ריצ'רד המילטון ואדוארד דניאל קלארק (נציבים בריטים)

הם דורשים את העתיקות הגדולות ב-1801 והופכים נגד הצרפתים את טיעונם שלהם.

מנו (גנרל)

מפקד אחרי קלבר, התאסלם, מחזיק באלכסנדריה עד הכניעה של 1801.

אובר, מחמוד אל-טוויל, סולימאן אל-קבאני, העריק מליון (דמויות מומצאות או דלות תיעוד)

דמויות שעיוגון ההיסטורי אינו מבוסס בטקסט; הן משמשות קול למה שהמקורות שותקים עליו.

5. נושאים עיקריים

איסוף וביזה: הבדל בשם, לא במעשה

כל הרומן מצוי במשפט הזה ממרד קהיר: «הצבא בזז כשם שהמכון אסף. המילה נבדלה. התנועה הייתה קרובה.» ההבחנה שבונפרטה טוען לה — החיילים בוזזים, צרפת בוחרת — נשנית, נדונה ונבחנת בעובדות.

שלוש רמות הלגיטימיות

רשימת ארבעת העמודים של בונפרטה, רשויות המלומדים ואחר כך חוסר האונים מול החיילים יוצרים סולם של הצדקות עוקבות. את מה שהמלומד סבור שהוא מציל מצווה הגנרל והחייל נושא.

המשקל קובע מה יוצא

הרומן מצמצם את בחירות המורשת לשאלות של נשיאה: מה שזו הוא מה שניתן להזיז. המשקל, יותר מהערך, קובע מה עוזב את מצרים.

החפץ והמידע

מול האובדן מרבים המלומדים בהעתיקים, בציורים, בשרטוטי העתק ובהעתיקי לחץ: «ההעתיקים הם השלל האמיתי». החצי השני של הרומן גולש מנטילת חפצים ללכידת ידע.

ידע מקומי וידע מלומד

המהנדס הצרפתי לומד מן הוואכיל שהכתיבה אינה מחליפה את המעשה. הרומן מראה את המלומדים תלויים בידע שהם טוענים שהם רק אוספים.

המדע בשירות הכיבוש

המכון, בתי המלאכה, המפות: המדע הוא אחד מכלי הנוכחות הצרפתית. הספר אינו מוקיע אותו; הוא מראה שהוא משרת.

המצרים חסרי הקול

דברי המצרים, כמעט תמיד באמצעות המתורגמן, מובאים בנוסחאות כמו «הוא אומר ש...». השתיקה הזאת היא גם נושא: בעלי המורשת אינם יושבים בוועדות.

הבוזים שנבזו

הפרק האחרון מראה את הבריטים לוקחים בתורם את מה שהצרפתים לקחו. ההיגיון של הפשיטה אינו נעצר באומה אחת.

6. החלק המתועד והחלק המומצא

הרומן נשען על עובדות מוכחות: קרב אבו קיר, ייסוד המכון המצרי, גילוי אבן רשיד בידי בושר ב-15 ביולי 1799, רציחתו של קלבר, הניצחון בהליופוליס, סעיף 16 בכניעת קהיר, העימות עם המילטון וקלארק, איומו של ז'ופרואה סן-הילר, מינוי דנון למנהל המוזיאונים ופרסום «תיאור מצרים». לעומת זאת הדיאלוגים, המחשבות הפנימיות וכמה דמויות משניות מדומיינים, כפי שמבהירה הערת הפתיחה.

שני אזורים נותרים מטושטשים: העיגון ההיסטורי של כמה דמויות (אובר, מחמוד אל-טווייל, סולימאן אל-קבאני, העריק מליון) אינו מבוסס בטקסט, ועשרים ושלושה הארגזים ללא תווית, שדנון הבחין בהם לאחר אבו קיר, אינם מובהרים לעולם בכרך זה.

7. מבנה נרטיבי וסגנון

- ארכיטקטורה בארבע תנועות: העלייה לספינה והכיבוש, העלייה בנילוס, מבחן התבוסה, החזרה; הרומן נסגר בהדהוד של פתיחתו.
- מוקד שנודד: דנון נושא את החצי הראשון; אחרי עזיבתו עובר המבט לז'ומאר, לז'ולואה ולפורייה.
- טעם לרשימה: מספרים, מידות, רשימות ארגזים (96, אחר כך 63, אחר כך 42) תופסים את מקום המתח.
- שני רישומים: הכרוניקה הקצרה לקרבות, והסצנה הארוכה והרגישה לגילויים ולדיאלוגים.
- משפטי חכמה בצורת נפילה, המסכמים סצנה וחוזרים כפזמון.
- מספר הידוע: הוא מכריז על מה שיבוא (אובליסק הקונקורד, סכר אסואן) ונותן לסיפור עומק היסטורי.

8. ציטוטים בולטים

«מה שבונפרטה כינה משלחת מדעית, ברתולה כינה, בהערותיו הפרטיות, מבצע רכישה. המילה הייתה מדויקת יותר.»
«הצבא בזז כשם שהמכון אסף. המילה נבדלה. התנועה הייתה קרובה.»
«ההבחנה בין אוסף לביזה היא הבחנה ביעד, לא במעשה. אנחנו אוספים בשביל פריז. הם בוזים בשביל עצמם. עמק המלכים אינו עושה הבחנה.»
«לא הערך. לא החשיבות ההיסטורית. המשקל.»
«הם יקחו את המקורות. אנחנו נשמור את ההעתיקים. ההעתיקים הם השלל האמיתי.»
«לא אני אענה. מישו אחר יענה, בנסיבות אחרות. אני אינני יכול לחייב את המאה הבאה.»
«הפסלים היו בלונדון. הידע היה בפריז.»

9. ניתוח ביקורתי

נקודות חוזק

- תזה ברורה ומוחזקת מתחילת הספר ועד סופו: ההבחנה בין איסוף לביזה נבחנת בעובדות.
- חומר היסטורי עשיר, המועלה על הבמה באפיזודות קונקרטיות (עמק המלכים, רשיד, איומו של ז'ופרואה).
- סצנות חזקות: מלטה, הלילה בגיזה, ארוחת הערב של המילטון, איום המצית.
- טון מדוד: הרומן מציג יותר משהוא מוקיע, ומניח לקורא לשפוט.

מגבלות ונקודות לתשומת לב

- התזה נאמרת בפי דמויות רבות, מה שהופך אותה לקריאה מאוד אך יוצר כפילויות.
- המערכה בסוריה מצומצמת לשני משפטים: הבחירה מובנת, אך הדילוג חד.
- המצרים מתווכים כמעט תמיד על ידי המתורגמן («הוא אומר ש...»): האמצעי משמעותי, אך הוא מותיר אותם במעמד משני.
- פרק ד' עמוס בדיאלוגים מסבירים, המצהירים על המאזן המוסרי יותר משהם גורמים לחוש בו.
- חוט עשרים ושלושה הארגזים ללא תווית נשאר פתוח בכרך זה, ללא פתרון.
- מרכז הכובד עובר מדנון לזימאר, זילואה ופורייה אחרי אוגוסט 1799, מה שמערער את האיזון של החצי השני.

10. סיכום

כרך ב' של «הפשיטה הגדולה» הוא רומן של מצאי מוסרי: הוא עוקב אחר מצרים של המלומדים כדי להראות שהאיסוף המלומד והביזה נבדלים ביעדם יותר מאשר במעשיהם. הבנוי סביב תזה נוכחת מאוד ושינוי קצב בחציו השני, הוא מחזיק בה בסצנות קונקרטיים ובכתיבה מאופקת. לקחו האחרון הוא גם המטריד ביותר: מה שצרפת לקחה, הבריטים לוקחים ממנה בתורם, והמצרים מבקשים רק שירשמו את שמם.

ניתוח סגנוני מלא

הפשיטה הגדולה — כרך ב'

רומן מאת רוברט קזנובס

עיון בלשון, במבנה הנרטיבי ובאפקטים הרטוריים

נערך בידי פייר קולונז'

מילות מפתח: מצאי, שרשרת מבטים, דיבור מדווח, פתגם, פרולפסיס

מבוא מתודולוגי

המחקר הזה עוסק בכרך ב' של «הפשיטה הגדולה» («המסע למצרים, 1798-1801»). הוא מוגבל לכרך זה: ההערות על הסדרה תקפות רק לגביו. בו נקראים הלשון, המבנה הנרטיבי והאפקטים הרטוריים של רומן המעמיד את צורתו לשירות שאלה מוסרית. כל פרק נסמך על קטעים מצוטטים, המוחזרים למקומם בסעיף.

הרומן בוחר בכתיבה של חקירה יותר מכתובה של שפיכה: משפטים קצרים, מספרים, רשימות, פתגמים. הקורא מטופל כעד ולא כצופה, מה שמסביר את המקום הנתון למצאי ולמסמך.

1. רומן רב-מוקדים: שרשרת המבטים

לסיפור אין גיבור יחיד. דנון רואה תחילה: הוא מצייר את המתים לפני האבנים, מונע את נשיאת הקרוואג'ו במלטה, לוקח פפירוס בעמק המלכים. אחרי עזיבתו באוגוסט 1799 מקבלים את המקל ז'ומאר, ז'ולואה, מרסל ופורייה. שינוי המוקד הזה מאפשר לרומן לעבור מראייה למדידה, ומן המדידה להעתקה.

המכשיר «מה ש-X לא ראה» פותח כמה קטעים: המספר, מחוץ לתודעת הדמות, משלים את מבטה במה שהיא אינה יודעת. האפקט כפול: הוא מקנה אירוניה לסצנות ומזכיר שפרספקטיבת המלומדים חלקית.

«היא תמות על ספינה».

פרק א', סעיף 1 — דנון מול הקרוואג'ו, במלטה.

2. המצאי כצורה: מספרים, מידות, רשימות

הרומן הופך את המספרים לחומר ספרותי. הארגזים עוברים מ-96 ל-63 ואחר כך ל-42: האבדה נקראת בירידה. הערכת ז'ומאר בדנדרה (800, אחר כך יותר מ-1000 חפצים, אחר כך 10000 למערכה) ופנקסי מרסל (162 רישומים) יוצרים מתח בעצם החשבונאות. המתח אינו של עלילה; הוא של מאזן.

הכתיבה הזאת נותנת לקורא תחושה של המשקל האמיתי של הדברים, לפי החוק שהרומן עצמו מכריז עליו: לא הערך קובע מה יוצא, אלא המשקל.

«לא הערך. לא החשיבות ההיסטורית. המשקל».

פרק ב', סעיף 4 — אסואן.

3. שני משטרי לשון: הטופס והחושי

הטקסט מתחלף בין משטר מנהלי (רשימות, טפסים, פרוטוקולים, סעיפים) למשטר חושי (אור, אבן, ידיים, לילה). הראשון יבש ומוסמך; השני מעניק לקורא את מה שאיבד בטופס. הניגוד הוא אמצעי: הוא מראה מה ההליך מוחק.

סצנות ההעתקה, המדידה והציור הן המקומות שבהם שני המשטרים נוגעים זה בזה. שם מוצאת הלשון את התפוקה הגדולה ביותר.

4. לכתוב כדי לא לשכוח: פנקסים, מכתבים, העתקים

כמעט כל הדמויות כותבות: דנון במכתביו, זימאר בפנקסיו, מרסל ברישומיו, פורייה בהקדמתו. הרומן הופך את הכתיבה לתשובה לאבדן המוכרז, ואת ההעתקה למעשה מוסרי כמו טכני.

המשפט «ההעתקים הם השלל האמיתי» מרכז את הרעיון הזה. הוא גם מכין את האירוניה הסופית: מה שניצל הוא מה שיכול היה להיכנס לגליל.

«הם יקחו את המקורות. אנחנו נשמור את ההעתקים. ההעתקים הם השלל האמיתי.»

פרק ג', סעיף 5 — תבוסת קהיר.

5. קולו של האחר, מתווך: המתורגמן והדיבור המדווח

המצרים מדברים כמעט תמיד באמצעות חסן או מתורגמן אחר. הצורה השלטת היא הדיבור המדווח: «הוא אומר ש...», «הוא אומר שהוא מבין». האמצעי הזה הוא דמות רטורית: הוא מורגש כך שקולו של האחר אינו נשמע ישירות.

הקטע המשמעותי ביותר הוא זה שבו מחמוד אל-טוויל מבקש שירשמו את שמו, מיד לאחר שסירבו להחזיר לו את פסליו. בנו הוא המתרגם, והבקשה עוברת: זה הרגע היחיד שבו קול מצרי זוכה להירשם.

«הוא אומר שהוא מבין. והוא אומר רשמו את שמי בכל זאת.»

פרק ד', סעיף 3 — אתיקת הביזות.

6. החומר והתנועה: אבנים, ידיים, אור

הרומן קשוב לחומרים: גרנדז'ורית, פפירוס, סחף, שרפים, נתרון. הידיים (של המעתיקים, של האורגות, של המשקים) הן מקום של ידע. הניסוח «הידיים יודעות» מציב ידע גופני שאין למכונים.

האור משמש פיסוק: מנורות הערות, שחר על הנילוס, הלילה בגיזה. הוא מסמן כניסות ויציאות מסצנה ונותן לסיפור את נשימתו.

7. הפתגם, הנפילה והתיקון

הסגנון מעדיף את הפתגם הקצר, המונח לעתים קרובות בסוף הפסקה. הוא לובש צורה של תיקון («זו לא הייתה קרירות. זו הייתה דרכו לפחד.»), של ניגוד («הם לקחו מה שחשבו שהם אוצרות. אנחנו לוקחים מה שאנו מאמינים שהוא ידע.») או של קיצור («המילה נבדלה. התנועה הייתה קרובה.»).

הדמויות הללו נותנות לספר את כוח הזכירה שלו, ונותנות לו את חתימתו; שובן הסדיר פועל כפזמון, אך מתקרב לאפקט של התייפפות: סצנות מסוימות נסגרות על ניסוח שהקורא כבר ניחש.

«הצבא בזז כשם שהמכון אסף. המילה נבדלה. התנועה הייתה קרובה.»

פרק א', סעיף 6 — מרד קהיר.

8. המספר היודע: פרולפסיס ורישום הכרוניקה

המספר חורג מתודעת דמויותיו. הוא מכריז על אובליסק הקונקורד, על פפירוס קאדה, על סכר אסואן, ונותן לסצנה עומק היסטורי. הפרולפסיסים הללו משבצים את הטקסט בזיכרון ההשבות של ימינו, מבלי לנקוב בהן לעולם.

בקרבות (אבו קיר, הליופוליס) ובמותו של קלבר הוא משנה רישום ומאמץ את טון הכרוניקה: משפטים קצרים יותר, תאריכים, עובדות. השינוי הזה מסמן שההיסטוריה הצבאית אינה העניין, ושהסצנה האמיתית מתרחשת במקום אחר.

9. קצב, ערבי ערות ואדריכלות כוללת

הסעיפים נסגרים לעתים קרובות על מנורה, על לילה, על קבוצת כוכבים: הסיפור מתקדם בערבי ערות. הקצב נע בין סצנות ארוכות (דנדרה, ארוחת הערב של המילטון) לקיצורי כרוניקה (המערכה בסוריה, ההפלגה), מה שמונע את המונוטוניות של המצאי.

האדריכלות מעגלית: הרומן נפתח ברציף טולון ונסגר בפריז, על ערכו של דנון על קרנק, כשאוריון אופק משותף. הסוף נשאר פתוח: «דנון עדיין לא סיים. המערכות עמדו לחזור.»

«הפסלים היו בלונדון. הידע היה בפריז.»

פרק ד', סעיף 7 — העבודה מתחילה.

10. חוזקות ומגבלות סגנוניות

נקודות חוזק

- כתיבה מאופקת, המתאימה לנושא שבו ההפרזה חשודה.
- צורה (המצאי) שגורמת למבנה לשאת את מה שהתזה מצהירה.
- פתגמים בולטים וניתנים לזכירה.
- רישום כפול (כרוניקה וסצנה) המגוון את הקצב.

מגבלות ונקודות לתשומת לב

- התזה, הנישאת בידי דמויות רבות, מתבססת בעוצמה אך מגיעה לבסוף לחזרתיות.
- הפתגם הנופל, השכיח מאוד, נוטה להפוך לצפוי.
- הדיבור המדווח, בחירה מוצהרת, מרחיק את הקולות המצריים וחסר גיוון.
- הדיאלוגים של הפרק האחרון מסבירים לעתים קרובות יותר מאשר דרמטיים.

סיכום

כרך ב' של «הפשיטה הגדולה» נשען על כתיבה של חקירה: היא סופרת, מודדת, מצטטת, מתקנת. איכותה הראשונה היא ההלימה בין צורה לכוונה, שכן המצאי הוא גם הנושא וגם השיטה. הפתגם, השכיח, משמש בה פזמון; הספר במיטבו כשהוא מניח לחפצים ולשתיקות לדבר.

«לא מצרים היא שהזמינה אותנו.»

פרק ד', סעיף 3 — מילת הסיכום של ארוחת הערב אצל המילטון.